

Interview:
Maurice van Turnhout

‘Als een verhaal over autisme je blijft, zorgt dat voor introspectie’

Tijdens de gespecialiseerde opleiding Practitioner Autismে bepleit opleidingscoördinator Ilonka van der Sommen een denkslag binnen het onderwijs. Het huidige systeem is gebouwd voor en door mensen zonder autisme. Hoe kunnen mensen met autisme daarbinnen een plek vinden? Van der Sommens lessen worden onder andere in praktijk gebracht met een denktank.

De afgelopen jaren is het aantal kinderen in de Zaanstreek met een aan autisme gerelateerde zorgvraag sterk toegenomen. Het samenwerkingsverband wil ervoor zorgen dat deze kinderen op school mee kunnen doen. Toch bleek er op de scholen in de Zaanstreek niet voldoende expertise over autisme in huis te zijn om dit doel te realiseren. Daarom volgen vijftien deelnemers sinds oktober 2017 de opleiding Practitioner Autismে, aangeboden door het Samenwerkingsverband PO Zaanstreek. De deelnemers zijn afkomstig van Agora, Zaan Primair en de kleinere schoolbesturen. Drie van de studenten – Lucienne Emmink, specialist onderwijsarrangementen Agora

Support, Denise Abdoelkariem, orthopedagoog en specialist passend onderwijs Diensten-centrum Dynamica, en Kelly Weijers, orthopedagoog en intern begeleider SBO – zitten bovendien in een zeskoppige ‘denktank autisme’, die gelijktijdig met de opleiding is opgericht. Met de denktank willen zij activiteiten rondom en kennis over autisme afstemmen tussen onderwijs, gemeenten en jeugdteams in de Zaanstreek. Op maandagmiddag komen de studenten van de opleiding Practitioner Autismে bij elkaar in het Agora-gebouw in de Rosmolenwijk. Docent Ilonka van der Sommen van Fontys OSO (Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg) vertelt: ‘Vaak

hebben leerlingen met autisme wel degelijk kansen binnen het regulier onderwijs, maar als professionals zien we die over het hoofd door de structuur en de regeltjes van het onderwijssysteem. De vraag is hoe we toch aan die leerlingen tegemoet kunnen komen. Daarvoor moeten we een denkslag maken.’

Ijsberg
Mensen met autisme hebben een volslagen ander brein dan ‘neurotypische’ mensen (lees: mensen met een ‘doorsnee’ brein), verklaart Van der Sommen. ‘Toch proberen de neurotypicals uit alle macht om mensen met autisme in een systeem te dwingen dat is opgebouwd voor en door mensen zonder autisme. Volgens mij kunnen er wel degelijk twee systemen naast elkaar bestaan en kan er bovendien een heleboel samengaan. Er zijn weliswaar veel verschillen tussen mensen met en zonder autisme, maar als je die diversiteit kan waarderen is er veel

meer mogelijk dan je denkt.’ Wie zich inleest in het onderwerp autisme stuit geheel op de metafoor van de ijsberg. Volgens deze vergelijking zit het grootste gedeelte van de persoonlijkheid van mensen met autisme verborgen onder een denkbeeldige waterspiegel. Van der Sommen breidt deze metafoor graag uit: ‘Zelf heb ik ook een ijsberg, de studenten hebben er ook een. Allemaal hebben we denkbeelden en overtuigingen, valkuilen en blinde vlekken. We gaan er veel te vaak vanuit dat we wel weten wat een ander denkt. Maar door de ander beter te verstaan en te begrijpen doen we nieuwe ideeën op.’ Van der Sommen wil haar studenten prikkelen om open en ontvankelijk te zijn, om niet het onzichtbare deel van de ijsberg voor de ander in te vullen. ‘Autisme zullen we nooit helemaal snappen, het is onmogelijk om een ander brein dan het jouwe te begrijpen. We kunnen wel proberen om samen op te gaan.’ Volgens Van der Sommen is Kees Momma uit de documentaire ‘Het beste voor Kees’ voor veel mensen uitgegroeid tot het stereotype van de volwassen persoon met autisme. Een man met een strikte dagindeling waar niet van mag worden afgeweken, iemand die zich het liefst op zolder terugtrekt met zijn verzameling speelgoedtreintjes. ‘Zo’n speciale interesse gebruiken mensen met autisme vaak om zichzelf te redden in sociale situaties’, verklaart Van der Sommen. ‘Ze gebruiken zo’n interesse als overlevingsstrategie, om zichzelf te reguleren wanneer ze teveel prikkels moeten verwerken. Dat biedt veiligheid en overzicht.’

Eye-opener

De opleiding Practitioner Autismে blijft niet steken in theorie. In november 2017 woonden Van der Sommens studenten de driedaagse conferentie Inservice Autismে bij in het Belgische Malle, waar mensen met autisme lezingen en workshops gaven. Deze ervaringsdeskundigen vertelden over de obstakels die ze vanaf hun kindertijd tegenkwamen en hoe ze daarmee hadden leren omgaan. ‘Mijn medestudenten en ik hadden al een basale kennis van autisme’, vertelt Kelly Weijers, ‘maar toen de sprekers in Malle ons een inkijkje gaven in hun belevingswereld, viel het kwartje pas echt.’ Bij de meeste sprekers was er relatief

laat autisme gesignaleerd, herinnert Lucienne Emmink zich: ‘Vanuit de gedachte van passend onderwijs zijn we geneigd om te denken dat je mensen niet in een hokje moet stoppen. Maar veel sprekers vertelden dat ze opgelucht waren na hun diagnose. Eindelijk begrepen ze waarom ze doen zoals ze doen, alsof er puzzelstukjes op hun plek vielen. Dat was voor mij een eye-opener.’ Een van de sprekers was auteur Gillan Drew, die veel compensatiegedrag moest aanleren om te functioneren in een samenleving waar neurotypicals in de meerderheid zijn. ‘Coping’ heet dat, een term uit de psychologie. Emmink: ‘Veel mensen met autisme vinden het moeilijk om oogcontact te maken tijdens een gesprek. Drew leerde zichzelf aan om in zijn hoofd te tellen hoe lang hij iemand in de ogen moet kijken. Dat is natuurlijk ontzettend vermoeiend. Hij is voortdurend bezig met aanpassen en compenseren.’ Abdoelkariem vult aan: ‘Wij staan er vaak niet bij stil hoeveel energie het mensen met autisme kost om de dag door te komen. Dat betekent dus ook dat we enorm veel vragen van kinderen met autisme. Zoiets zet je aan het denken: wat hebben we eigenlijk voor onderwijsstelsel? Veel kinderen met autisme hebben nog geen compensatiegedrag aangeleerd en daar lopen ze in de klas tegenaan.’ De verhalen in Malle hebben hun uitwerking op de studenten niet gemist. Van der Sommen glimlacht tevreden. ‘Als zo’n verhaal je blijft, zorgt dat voor introspectie’, verklaart ze. ‘Ik kan honderd lessen geven over autisme, maar als de ontvanger daar vervolgens niets mee doet, verandert er niets wezenlijks op de werkvloer.’

Verhalen uit de praktijk

‘Petje af’, opent Van der Sommen haar les. Ze is trots op haar pupillen. ‘Deze studie betekent een hoop extra werk naast jullie baan. Ik vind het ontzettend gaaf dat jullie met zoveel mensen in de Zaanstreek bezig zijn met autisme en dat hier zoveel losse onderdelen bij elkaar komen.’ Toepasselijk genoeg is het thema van de les van vandaag ‘connecting the dots’. Hoe gaan de vijftien studenten, gezeten rond een langwerpige tafel, zelf aan de slag met de kennis die ze hebben opgedaan? Vandaag

moeten de deelnemers samen een flyer maken over de NVA Autismeweek, die binnen het samenwerkingsverband verspreid kan worden. Op die manier wordt niet alleen aandacht gevraagd voor de 190.000 mensen met autisme in Nederland, maar ook voor de opleiding en de denktank in de Zaanstreek. ‘Door alleen te babbelen kunnen we de zaak niet uitdragen’, stelt Van der Sommen. ‘We moeten ook iets doen, onszelf laten zien.’ Van der Sommen gebruikt tijdens haar les het liefst zo min mogelijk ‘boekvoorbeelden’

en zoveel mogelijk verhalen uit de praktijk. Daardoor delen ook haar studenten gemakkelijk hun eigen ervaringen. ‘Eén studente vertelde me over haar strijd om ervoor te zorgen dat een kind geen thuiszitter werd’, herinnert Van der Sommen zich. ‘Zij heeft zich oprecht afgevraagd: is het nu de leerling waar het niet goed mee gaat, of moeten wij het zelf anders gaan doen? Zo’n verhaal is voor veel mensen in het onderwijs herkenbaar.’

Sociale kaart

In samenwerking met de stuurgroep ZAAI (Zaans Autismе Ambassadeurs Initiatief) wil de denktank zich in de toekomst over dergelijke vraagstukken buigen. Eerst moet de denktank inventariseren welke struikelblokken er in het onderwijs zijn voor leerlingen met autisme en hun omgeving, vertelt Kelly Weijers. ‘Daarna gaan we kijken wat wij daar precies in kunnen betekenen.’ ‘We zoeken nu nog naar een passende vorm voor de denktank’, voegt Lucienne Emmink toe. ‘Vanaf

het komend schooljaar, na ons afstuderen, hopen we één dag per maand bij elkaar te komen. Door casussen met elkaar te bespreken houden we onze expertise niet alleen op peil, maar breiden we die ook uit.’ Volgens Denise Abdoelkariem staat vroege signalering van autisme bovenaan de agenda van de denktank. ‘Juist omdat het zo samenhangt met onze basiskennis, is dat één van de eerste speerpunten.’

Eén van de proefballonnen

van de denktank is de sociale kaart, een soort routekaart voor scholen, jeugdteams, schoolmaatschappelijk werk en ouders die vragen hebben over kinderen met autisme. Emmink: ‘Na deze opleiding zijn wij de autisme-deskundigen in de Zaanstreek. Dan moeten we als denktank dus ook gerichte adviezen kunnen geven. Waar kunnen ouders terecht voor welke vraag? Bij een jeugdteam, een logeerhuis, of een specialist? Als we dat eenmaal in kaart hebben gebracht, worden ouders niet langer van het kastje naar de muur gestuurd. En dan wordt het voor iedereen zichtbaar dat we er samen aan werken.’

Verder lezen over autisme:

Berckelaer-Onnes, van I.A. (2016): *Autisme in school, Amsterdam: Boom*

Vermeulen, P. (2017): *Autisme is niet blauw, smurven wel. Kalmthout: Peickmans uitgeverij*

De Hoog, R., Stultiens-Houben, S., & Van Der Heijden, I. (2012): *Prikkels in de groep! Antwerpen- Apeldoorn: Garant.*

Sommen van der I. (2018): *Autisme samen aan de slag. TIBtool, Dordrecht: Instand*

Denise Abdoelkariem, Lucienne Emmink en Kelly Weijers

Column:
Rien Spies

Passend onderwijs of onderwijs passend maken?

De Wet Passend Onderwijs is nog niet zo lang van kracht, maar er wordt al volop gediscussieerd over het succes ervan. Is het een succes of is het mislukt?

Rien Spies

De meningen lopen behoorlijk uiteen. De doelstellingen van de overheid zijn in ieder geval gehaald. De financiering heeft geen open einde meer, dus de begroting komt uit, maar tevredenheid in het veld is op vele plaatsen nog ver te zoeken. Veel leraren ervaren het als werkdrukverhogend nu meer kinderen geen beroep meer kunnen doen op een voorziening voor speciaal (basis)onderwijs. Dat is begrijpelijk, want er komt al zo veel op het bordje van de leraar. En kinderen die een aparte aanpak vragen, in een grote groep van soms wel dertig leerlingen, is ook

eigenlijk niet te realiseren. Hebben we dan een fout gemaakt met het invoeren van passend onderwijs? Het was toch de bedoeling dat we vanuit het inclusieve denken uitgingen van het principe dat (bijna) alle kinderen gewoon regulier onderwijs zouden kunnen krijgen? ‘Je hoort er ook bij’ is toch een mooi gegeven? Misschien hebben we wel een grove denkfout gemaakt. We hebben namelijk niets veranderd in dat reguliere onderwijs.

Akkoord, de meeste leraren zijn beter geschoold in omgaan met diversiteit en we kunnen allerlei specialisten in de school halen die niet alleen advies geven, maar ook met de kinderen aan de slag gaan. We spreken van arrangementen die tegemoet moeten komen aan de onderwijsbehoefte van de kinderen en het begrip ‘zorgleerling’ is bijna uit de taal verdwenen. Maar

toch, het blijft onderwijs aan een flinke groep kinderen met een grote diversiteit dat meestal gegeven moet worden door één leraar in een lokaal. De praktijk leert dat dat in veel gevallen niet mogelijk is. We hebben verzuimd het reguliere onderwijs anders te organiseren, zodat de leraar er niet meer alleen voor staat en dat er meer handen en gezichten beschikbaar zijn in de klas. En... misschien moeten we ook wel van de organisatievorm ‘klas’ af.

Ook de verwachtingen die gewekt zijn bij ouders lijken een verkeerd beeld van de werkelijkheid te geven. In veel gevallen wordt er gedacht dat passend onderwijs een winkeltje met producten is waar men aanspraak op kan maken. Alsof passend onderwijs iets anders is dan gewoon goed onderwijs. Passend onderwijs

lijkt weleens naast onderwijs te staan. Men zegt soms: ‘Mijn kind heeft passend onderwijs’. Het medische denken is er nog lang niet uit. Wordt het dan tijd om het maar weer eens anders te doen? Dat lijkt me niet zinvol, maar het zou wel goed zijn als we gaan spreken over ‘onderwijs passend maken’ in plaats van het zelfstandig naamwoord. Laten we de uitgangspunten, zoveel mogelijk kinderen in het reguliere onderwijs en een dekkend aanbod aan arrangementen, in stand houden en er vooral voor zorgen dat de leraar in de school er niet alleen voor staat. Dat hij of zij, samen met collega’s, in staat wordt gesteld om dat onderwijs te realiseren dat recht doet aan het kind.